

Plaatsen van geschiedenis

De 'Belgische' archieven tijdens de jaren 1810

Timo Van Havere

TVGESCH 133 (3): 457–476

DOI: 10.5117/TVGESCH2020.3.003.VANK

Abstract

Places of history. The 'Belgian' archives during the 1810s

Recent studies have shown that the states that formed in post-revolutionary Europe were eager to found national archives. Historical research in those archives fostered national unity and stability. Limited research on Belgian archival history has suggested a different picture: under the 'occupation' by both the French Empire and the United Kingdom of the Netherlands, 'Belgian' archives were plundered. This article offers another interpretation. While the head of the *Archives de l'Empire* wanted to move valuable documents to Paris, the Dutch government's lack of archival policy meant decentralization continued. A reorganization of the State Archives in Brussels was not carried through. Local historians were encouraged in their archival interest by being appointed as city archivists. As a result a locally-rooted historiographical archival organization emerged in the 'Belgian' provinces of the United Kingdom of the Netherlands.

Keywords: archives, archival policy, nation-building, United Kingdom of the Netherlands, archival history

Tijdens het voorjaar van 1814 kwam een einde aan de Franse annexatie van de Zuidelijke Nederlanden. Terwijl de Europese grootmachten het lot van dat gebied bepaalden, nam een tijdelijke regering het bestuur over. Een van de beslissingen van de gouverneur-generaal van België betrof het archiefdepot van het Dijledepartement. Volgens hem was dat archief dermate belangrijk, dat de lonen van het

personeel en de bureaunkosten door de regering moesten worden betaald. In dit Brusselse archief bevonden zich immers de stukken van de voormalige centrale overheidsinstellingen van de Zuidelijke Nederlanden.

Toen enkele maanden later voor het eerst een betaling moest gebeuren, voelde noch de commissaris-generaal voor Binnenlandse Zaken noch deze voor

Financiën zich verantwoordelijk voor het ‘dépôt des archives de la Belgique’.¹ Pas na de vereniging van de Zuidelijke met de Noordelijke Nederlanden raakte deze kwestie opgelost. Bij Koninklijk Besluit van 19 december 1815 werd bepaald dat het archief in Brussel op dezelfde manier als het Rijksarchief in Den Haag onder de bevoegdheid van de commissaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen viel.² Niet alleen was zo de betaling van het archiefpersoneel verzekerd, hierdoor werd ook de nieuwe nationale betekenis van het archief bekrachtigd. Dat die opwaardering door koning Willem I werd doorgezet, is niet toevallig. Zoals onder meer Tom Verschaffel opmerkt, is de uitbouw van een nationaal archief per definitie verbonden aan de ontwikkeling van een nationaal bewustzijn en de processen van natievorming.³

Uit recent onderzoek blijkt hoe archieven werden ingezet om tijdens de opmars van Napoleon en na de val van het Franse keizerrijk het bestuur in diverse ‘nieuwe’ landen te consolideren. Lara J. Moore analyseerde bijvoorbeeld hoe het Restauratieregime in Frankrijk in 1821 de École des Chartes oprichtte om voorlopers van het Charter van 1814 te identificeren en te bestuderen, om op die manier de nieuwe

staatsorde te helpen handhaven.⁴ In het koninkrijk Beieren verleende de vorst vanaf 1812 toelating tot archiefonderzoek aan historici die zich bereid toonden om door het bestuderen van het nationale verleden bij te dragen tot de sociale cohesie van het land.⁵ Karl, Reichsfreiherr vom und zum Stein, die tijdens de Napoleontische tijd Pruisen had hervormd, had ten slotte een gelijkaardig doel voor ogen, toen hij in 1819 zorgde voor de oprichting van het *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, dat met de uitgave van de *Monumenta Germaniae Historica* uitgroeide tot een toonbeeld van eruditie.⁶

Ook in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd de aanzet gegeven om het nieuwe bewind te kunnen legitimeren met oude archiefstukken. Op 8 maart 1814 – dus vóór de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden – bepaalde Willem I namelijk dat alle overheidsarchieven ouder dan 1795 in Den Haag moesten worden samengebracht onder het beheer van Hendrik van Wijn. Van Wijn was al in 1802 aangesteld als ‘archivarius’ van de Bataafse Republiek, maar toen moest hij slechts op zoek naar waardevolle stukken ouder dan 1648, zonder deze in

1 Brussel, Algemeen Rijksarchief (hierna ARA), I 387, nr. 246; ARA, T 260, nr. 6766 (dossiernr. 4409).

2 Den Haag, Nationaal Archief (hierna NA), 2.04.01, nr. 4037 (‘Archiven te Brussel’): kopie van het Koninklijk Besluit van 19 december 1815, nr. 53.

3 Tom Verschaffel, “Something more than a storage warehouse”. The creation of national archives’, in: Ilaria Porciani en Jo Tollebeek ed., *Setting the standards. Institutions, networks and communities of national historiography* (Basingstoke 2012) 29-46, aldaar 29. Zie ook Stefan Berger, ‘The role of national archives in constructing national master narratives in Europe’, *Archival Science* 13 (2013) 1-22.

4 Lara J. Moore, *Restoring order. The Ecole des Chartes and the organization of archives and libraries in France, 1820-1870* (Duluth 2008).

5 Philipp Müller, ‘Using the archive. Exclusive clues about the past and the politics of the archive in nineteenth-century Bavaria’, *Storia della Storiografia* 62.2 (2012) 27-53, aldaar 32-36.

6 Gerhard Schmitz, ‘Les Monumenta Germaniae Historica’, in: Isabel Guyot-Bachy en Jean-Marie Moeglin ed., *La naissance de la médiévistique. Les historiens et leurs sources en Europe (XIXe – début du XXe siècle)*. *Actes du colloque de Nancy, 8-10 novembre 2012* (Genève 2015) 299-313.

een centraal depot te verzamelen.⁷ Door de uitgebreidere opdracht die Van Wijn in 1814 kreeg, kan dit jaar volgens Theo Thomassen worden aangemerkt als ‘het ontstaansjaar van het Nederlandse archiefwezen’.⁸ Dat in 1815 het archief in de andere hoofdstad op dezelfde hoogte werd geplaatst, liet Thomassen buiten beschouwing, hoewel dit zijn conclusie nog meer kracht had kunnen verlenen.

Welke rol de Zuid-Nederlandse archieven speelden in het ‘politiek experiment’ dat het Verenigd Koninkrijk was, kon nog niet op veel aandacht rekenen.⁹ Welbekend is vooral de prijsvraag die Willem I op 23 december 1826 uitschreef. Alle ‘vaderlandsche geschied- en letterkundigen’ werden uitgenodigd hun opvattingen over een nieuwe nationale geschiedenis in te sturen. In die geschiedenis moest het hele land behandeld worden op basis van ‘de meest echte bescheiden’, maar het enthousiasme voor een dusdanige algemeen-Nederlandse geschiedschrijving bleek in beide landsdelen beperkt te

zijn.¹⁰ Aan het verlangen om de inventarisatie van de overheidsarchieven – de vindplaatsen van ‘echte bescheiden’ – in het hele land aan te vatten, werd blijkbaar evenmin veel gevolg gegeven. In de diverse geschiedenissen van Belgische archiefinstellingen komt de periode van het Verenigd Koninkrijk namelijk amper aan bod. Robert Wellens oordeelde bijvoorbeeld dat er in 1830 nog niets was verwezenlijkt in het Brusselse Rijksarchief, dat volgens hem toen ‘een eerder desolate indruk’ gaf.¹¹

Een gebeurtenis uit de jaren 1810 lijkt er zelfs op te wijzen dat de Nederlandse overheid in het zuidelijk deel van het land een destructief archiefbeleid voerde. In oktober 1816 vertrok Rijksarchivaris Van Wijn vanuit Den Haag op een reis langs verschillende zuidelijke steden. Over de bedoeling van Van Wijn laten zijn biografen geen twijfel bestaan: hij ging naar Bergen om daar meer dan tweehonderd oorkonden weg te halen. Door de personele unie tussen de graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen waren die stukken volgens de Rijksarchivaris onte-recht in de Henegouwse oorkondenschat beland, zodat hij ze meenam naar Den

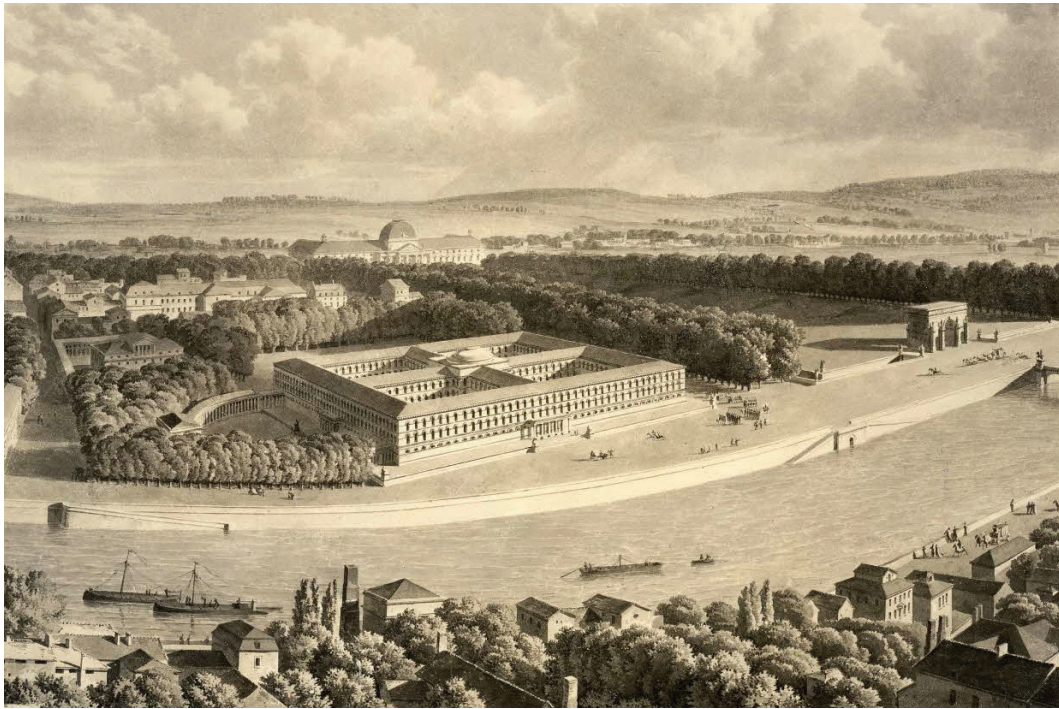
7 Over Hendrik van Wijn, zie Ton van Kalmthout, ‘Hendrik van Wijn. Pionier of historical literary studies in the Netherlands’, in: Rick Honings, Gijsbert Rutten en Ton van Kalmthout ed., *Language, literature and the construction of a Dutch national identity (1780-1830)* (Amsterdam 2018) 253-276.

8 Theo H.P.M. Thomassen, ‘De nationale collecties en het amalgaam der charters: het ontstaan van het Nederlandse archiefwezen’, in: *Het archiefwezen in Europa omstreeks 1800* (Brussel 1998) 57-74, aldaar 72. Zie ook F.C.J. Ketelaar, ‘Archieven: munimenta en monumenta’, in: Frans Grijzenhout ed., *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam 2007) 85-107, aldaar 97-101.

9 De omschrijving is ontleend aan Remieg Aerts en Gita Deneckere ed., *Het (on)Verenigd Koninkrijk. 1815-1830>2015. Een politiek experiment in de Lage Landen* (Rekkem 2015).

10 P.B.M. Blaas, ‘Het karakter van het vaderland. Vaderlandse geschiedenis tussen Wagenaar en Fruin, 1780-1840’, in: N.C.F. van Sas ed., *Vaderland. Een geschiedenis vanaf de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam 1999) 365-389, aldaar 385-386; Jo Tollebeek, ‘Een gedwongen plooi. Geschiedenis schrijven in het Verenigd Koninkrijk van Willem I’, in: *Een slapeloos doordenken van alle dingen. Over geschiedenis en historische cultuur* (Amsterdam 2017) 95-115.

11 Robert Wellens, ‘Het Algemeen Rijksarchief te Brussel’, in: Herman Coppens en René Laurent ed., *Het Rijksarchief in België 1796-1996. Geschiedenis van de instelling en bio-bibliografisch repertorium van de archivarissen* (Brussel 1996) 57-72, aldaar 63-64.

Zo zag architect Jacques Cellier in 1812 het *Palais des Archives* in Parijs: een imposant gebouw aan de oever van de Seine, naast het Champ-de-Mars.

Parijs, Archives Nationales, AE/III/3809.

Haag.¹² In 1978 beschuldigde Gabriel Wymans, verbonden aan het Rijksarchief te Bergen, Van Wijn daarom van 'roofzucht'.¹³

Ook in de geschiedenis van het Brugse stadsarchief duikt Van Wijn op als een 'bedreiging' voor het archief. Daarbij wordt zijn bezoek op één lijn gesteld met dat van Jean-Louis Dupré in 1812.¹⁴ Die Parijzenaar

reisde door de Zuidelijke Nederlanden om archiefstukken te selecteren voor de *Archives de l'Empire* die in de hoofdstad van het keizerrijk werden uitgebouwd.¹⁵ Daarmee verschilde zijn taak wel degelijk van de opdracht van Van Wijn. In feite moest de Rijksarchivaris zich 'naar Brussel [begeven] om aldaar als mede te Gent, Bergen en op zoodanige andere plaatsen waar hij zulks noodig zoude moge vinden, de voorhanden zynde publicque, provinciale en stedelyke archiven te onderzoeken'.¹⁶

12 Zie bijvoorbeeld Van Kalmthout, 'Hendrik van Wijn', 257.

13 G. Wymans, *Histoire d'un contentieux archivistique belgo-néerlandais (1806-1953). Les chartes extradées de la Trésorerie des comtes de Hainaut* (Brussel 1978) 39. Zie ook G. Wymans en J. Fox, *De oorkondenschat van de graven van Henegouwen. Woord en wederwoord* (Brussel 1979); J.C. Kort, 'Het herkomstbeginsel', *Nederlands Archiefblad* 87 (1983) 236-242.

14 André Vandewalle, *Beknopte inventaris van het stadsarchief van Brugge. Deel I: Oud Archief* (Brugge 1979) 15.

15 Over de *Archives de l'Empire*, zie Vincent Duclert, 'Un palais pour les Archives', *Sociétés & Représentations* 19 (2005) 79-94; Lucie Favier, *La mémoire de l'Etat. Histoire des Archives nationales* (Parijs 2004) 93-98.

16 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Archiven te Brussel'): besluit van de commissaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 23 augustus 1816.

In Gent werd Van Wijn zelfs onthaald als de ‘restaurateur’ van de Zuid-Nederlandse archieven, waarbij voor ‘geene vervremding’ moest worden gevreesd.¹⁷

De centraliserende archiefverplaatsingen die tijdens het Franse keizerrijk gangbaar waren geweest, kenden in het Verenigd Koninkrijk amper een vervolg. Het was slechts omdat Van Wijn had aangetoond dat een deel van de Henegouwse oorkondenschat misplaatst was in Bergen, dat hij deze stukken naar Den Haag mocht verhuizen. Zijn doel was daarbij niet zozeer het nieuwe Rijksarchief uit te breiden, maar wel het oude archief van Holland – weliswaar bewaard in dat Rijksarchief – te vervolledigen. Dat zou volgens Van Wijn de geschiedschrijving ten goede komen.¹⁸ Dergelijke historiografische overwegingen werden onder het gezag van Ocker Repe-laer van Driel als commissaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en vanaf 1818 A.R. Falck als minister van Publiek Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën bepalend in het archiefwezen.

Het overwicht van de geschiedschrijving zorgde ervoor dat in de jaren 1810 een gedecentraliseerd, lokaal verankerd archiefwezen tot stand kwam in het zuidelijk deel van het Verenigd Koninkrijk. De archieven speelden bijgevolg nauwelijks een rol in de eenwordingspolitiek van Willem I. In dit artikel komen twee aspecten van die ontwikkeling aan bod. Ten eerste voelde de overheid inderdaad niet de drang om het Rijksarchief in Brussel uit te bouwen. Ten tweede moest de

ationale identiteitspolitiek in elke stad worden aangepast aan de lokale context, zoals Tymen Peverelli onlangs beschreef in zijn studie over de historische cultuur in Belgische en Nederlandse steden.¹⁹ Dat uitte zich ook in het archiefwezen. In Gent kregen historici die zich als reactie op de missie van Dupré hadden ontfemd over de archieven in hun omgeving, vanaf 1814 de kans die archieven nog meer te overheersen, door bijvoorbeeld archivaris te worden. Zo werden de archiefdepots werkelijk plaatsen van geschiedenis.

De plannen van Daunou

In 1804 kregen twee heren in Parijs een nieuwe functie. Op 2 december kroonde Napoleon zichzelf tot keizer. Twee weken later werd Pierre-Claude-François Daunou aangesteld als opvolger van de overleden Gaston Camus, hoofd van de *Archives nationales*. Onder leiding van Daunou werden de *Archives nationales* omgevormd tot *Archives de l'Empire*. Deze archiefinstelling op keizerlijke leest bleef natuurlijk in Parijs, maar moest wel meegroeien met het uitdijende keizerrijk. De belangrijke archiefdepots in Turijn – de hoofdstad van het koninkrijk Piëmont-Sardinië – en Brussel werden daarom in 1808 ondergeschikt gemaakt aan het keizerlijk archief, al behielden zij als ‘annexes’ ook hun eigen organisatie.²⁰

17 Kortrijk, Rijksarchief te Kortrijk (hierna RAK), 925, nr. 506/7: brieven van F.J.P. Hye-Schoutheer, 28 oktober 1816 en 30 oktober 1816.

18 NA, 2.04.01, nr. 4037 (‘Inspectie van den Rijksarchivarius’): brief van Hendrik van Wijn, 23 november 1816.

19 Tymen Peverelli, *De stad als vaderland. Brugge, Leeuwarden en Maastricht in de eeuw van de natie-staat, 1815-1914* (Nijmegen 2019).

20 Maria Pia Donato, ‘Des hommes et des chartes sous Napoléon. Pour une histoire politique des Archives de l'Empire (1809-1814)’, *Annales historiques de la Révolution française* 382 (2015) 81-102, aldaar 88.

In Brussel was daardoor van deze verandering niets te merken.

Terwijl Napoleon er enigszins in slaagde rust te brengen in Frankrijk – de ‘verenigde departementen’, oftewel de voormalige Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik, inclusief – was het archiefwezen nog weinig bestendig. De succesvolle campagnes zorgden ervoor dat vanuit Rome en Wenen archieven met betrekking tot veroverde gebieden naar Parijs verhuisden. Onder invloed van Daunou werd deze oude politieke praktijk van archiefoverdracht bij machtsovername uitgebreid naar alle stukken uit alle archiefdepots in de Franse invloedssfeer.²¹ Daunou probeerde aan de *Archives de l'Empire* een alomvattend karakter geven door er de belangrijkste archieven uit de geannexeerde en aanhorige gebieden onder te brengen, dus ook deze uit de ‘verenigde departementen’. In die verzamelde archieven wilde Daunou het materiaal vinden voor een universele beschavingsgeschiedenis, waar hij uit een Verlichte overtuiging naar streefde.²²

Daunous eigenzinnige centralisering was compatibel met de manier waarop de overheid in de ‘verenigde departementen’ met geschiedenis omging. Volgens Brecht Deseure kreeg vooral na 1799 de

lokale geschiedenis weer een plaats in de overheidscommunicatie. Op die manier hoopten de bewindvoerders continuïteit te belichamen, wat de Belgen kon helpen zich te vereenzelvigen met hun nieuwe vaderland. Bij de intrede van Napoleon in 1803 werden bijvoorbeeld aspecten van de vroegere Blijde Inkomsten nieuw leven ingeblazen, ‘al was er van de oude constituties zelf geen spoor meer’.²³ In 1802 had Camus geadviseerd om de geschreven restanten van de vroegere soevereiniteit ook werkelijk aan het zicht te onttrekken, door ze in Parijs samen te brengen. Eventuele kritiek op deze verhuizing kon volgens hem worden tegengegaan door te wijzen op de waarde van de oorkonden voor de diplomatiek en de geschiedenis.²⁴ Dat voorwendsel was voor zijn opvolger net de reden om archiefstukken naar de hoofdstad te halen.

Op 15 augustus 1812 werd in Parijs de eerste steen gelegd van een nieuw *Palais des Archives*. Een maand later stuurde de minister van Binnenlandse Zaken een omzendbrief naar alle prefecten. Zij dienden antwoord te geven op zestien vragen over de archieven in de belangrijkste steden van hun departement. Een volledig overzicht kon Daunou helpen om te oordelen welke archiefstukken naar Parijs konden worden overgebracht, maar de ‘oude’ departementen toonden weinig ijver in het

21 Yann Potin, ‘Kunstbeute und Archivraub. Einige Überlegungen zur Napoleonischen Konfiszierung von Kulturgütern in Europa’, in: Bénédicte Savoy ed., *Napoleon und Europa. Traum und Trauma* (München etc. 2010) 90-99, aldaar 92-93; Jean-Pierre Wallot, ‘Les grands principes internationaux concernant les migrations des archives’, *Archives* 28.2 (1996-1997) 3-18, aldaar 4-5.

22 Maria Pia Donato, ‘A science of facts? Classifying and using records in the French Imperial Archives under Napoleon’, *History of the Humanities* 2 (2017) 79-100, aldaar 84-85; Duclert, ‘Un palais pour les Archives’, 85.

23 Brecht Deseure, *Onhoudbaar verleden. Geschiedenis als politiek instrument tijdens de Franse periode in België* (Leuven 2014) 316-317 en 367.

24 Wolfgang Hans Stein, ‘Die Archive der rheinischen und belgischen Departements und die Inspektionsreise des Direktors des französischen Nationalarchivs Camus im Jahre 1802’, *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte* 29 (2003) 173-270, aldaar 259.

Dit 'Gheluwen boeck' werd in 1540 aangeslagen door Karel V. Het Gentse stadsbestuur kreeg het cartularium echter terug, zodat het weer in het stadhuis belandde. Daar trof Dupré het in 1812 aan, maar aan zijn voorstel om het samen met 53 andere Gentse registers naar de *Archives de l'Empire* in Parijs te verhuizen werd geen gevolg gegeven. In de jaren 1820 werd het cartularium ten slotte ondergebracht in een nieuw ingericht archieflokaal.

Gent, Stadsarchief, Oud Archief, reeks 93, nr. 3.

beantwoorden van de omzendbrief.²⁵ In de 'verenigde departementen' moest er wel gevolg aan worden gegeven. Tijdens diezelfde zomer kreeg Jean-Louis Dupré, die in de *Archives de l'Empire* adjunct-hoofd van de 'section domaniale' was, de opdracht om daar archief te selecteren voor het nieuwe depot.²⁶

25 Olivier Guyotjeannin, 'Les premières années des archives départementales françaises (1796-1815)', in: *Het archiefwezen in Europa omstreeks 1800* (Brussel 1998) 7-36, aldaar 18-19. De omzendbrief is uitgegeven in Filip Wyffels, *De archiefwetgeving van de Franse periode (1788-1814)* (Brussel 1987) 168-169.

26 Henri Bordier, *Les archives de la France ou histoire des Archives de l'Empire, des archives des ministères, des départements, des communes, des hôpitaux, des greffes, des notaires, etc.* (Parijs 1855) 80.

Dat de missie van Dupré tot protest zou leiden, viel te verwachten. Daarom gaf de minister van Binnenlandse Zaken de prefecten expliciet de opdracht erover te waken dat geen enkel obstakel de uitvoering ervan zou bemoeilijken.²⁷ Dupré lijkt inderdaad toegang te hebben gekregen tot elk depot dat hij wilde bezoeken. Overal stelde hij samen met de lokale archiefverantwoordelijke een lijst op met archief dat volgens hem in het *Palais des Archives* thuishoorde. Dupré liet daarbij enige ruimte voor tegenwerking. In Brugge kon

27 Gent, Rijksarchief te Gent (hierna RAG), Archief van het archief, 'Correspondance administrative, 1805-1815': brief van de minister van Binnenlandse Zaken, 26 oktober 1812.

de stadssecretaris bijvoorbeeld een post-scriptum aan het document toevoegen. Pierre-Jacques Scourion vond het namelijk ongepast dat Dupré zowel de originele oorkonden als de cartularia opeiste. Deze stadssecretaris argumenteerde dat de stad immers nog af en toe dergelijke documenten moest aanwenden om haar eigendomsrechten te doen gelden.²⁸ Achter dat ambtelijke argument ging vermoedelijk ook zijn persoonlijke historische interesse schuil.²⁹

In Gent, de volgende stad die Dupré aandeed, koos François Hye-Schoutheer voor een andere aanpak. Door zijn werk op de financiële afdeling van het Gentse stadsbestuur was deze twintiger in aanraking met het stadsarchief gekomen. Aangezien hij al eerder had besloten zich te willen toeleggen op de geschiedschrijving, begon hij vervolgens te dromen van een aanstelling tot archivaris. De meeste archieflokalen bleven echter voor hem gesloten, tot hij in juli 1812 volledige toegang kreeg.³⁰ De aspirant-archivaris gebruikte de volgende maanden om zich vertrouwd te maken met het stadsarchief en om zijn kansen op een benoeming te vergroten. Toen hij in november 1812 Dupré ontmoette, beschouwde Hye-Schoutheer dit

bijgevolg als een kans om zich als archiefbewaarder te profileren.³¹

Hye-Schoutheer aarzelde niet om Dupré wijs te maken dat in het stadhuis geen oude documenten werden bewaard sinds de inbeslagname van het Gentse stadsarchief door keizer Karel V in 1540. In werkelijkheid waren enkel oorkonden en cartularia aangeslagen en had de stad later het grootste deel teruggekregen.³² Aangezien Dupré tijdens hun rondgang langs weinig aantrekkelijke financiële en gerechtelijke reeksen werkelijk geen stukken ouder dan 1540 kon vinden, noteerde hij alleen de vijftienvijftigdelige reeks van registers van de Keure, waarin afschriften van de voornaamste documenten met betrekking tot het bestuur van de stad staan opgetekend.³³ Dit waren ook cruciale stukken, maar Hye-Schoutheer had vooral ‘nos chartes et autres monuments’ willen beschermen. Dat Dupré in het departementaal archief wel meer dan vijfhonderd oorkonden in handen kreeg, betreurde Hye-Schoutheer dan ook ten zeerste. Met tranen in de ogen oordeelde hij dat het onmogelijk zou zijn ‘d’écrire un jour l’histoire de notre chere patrie basée sur la plus exacte vérité!’³⁴

28 Brugge, Stadsarchief, Hedendaags Archief, XII 380: ‘Etat des papiers des archives de l’hôtel de ville de Bruges, dont la réunion aux Archives de l’Empire est proposé [...]’, 17 november 1812.

29 Vandewalle, *Beknopte inventaris van het stadsarchief van Brugge*, 15 en 187-188.

30 RAK, 925, cod. 506/7: brief van F.J.P. Hye-Schoutheer, 16 juli 1812.

31 De beschrijving van het bezoek van Dupré aan Gent is gebaseerd op RAK, 925, cod. 506/7: brieven van F.J.P. Hye-Schoutheer, 25 november 1812 en 30 november 1812; ‘Visite aux archives de Gand par un commissaire du gouvernement impérial, en 1812’, *Messenger des Sciences historiques ou Archives des Arts et de la Bibliographie de Belgique* (1883) 468-471.

32 Tineke Van Gassen, *Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad. Ontwikkeling en betekenis van de Gentse archieven. ‘Te vindene tghuent dat men gheerne ghevonden hadde’* (Gent 2017) 385-400.

33 Johan Decavele en Johan Vannieuwenhuysse, *Archiefjids. Deel I. Oud archief* (Gent 1983) 55-56.

34 RAK, 925, cod. 506/7: brief van F.J.P. Hye-Schoutheer, 30 november 1812.

Dat departementaal archivaris François Hendrickx het niet nodig vond om Dupré tegen te werken, valt eenvoudig te verklaren. In 1800 was hij aangesteld als ‘préposé au triage des titres et papiers’, met als taak de archieven in het Schelddepartement te schiften volgens de revolutionaire richtlijnen.³⁵ Die tijdelijke functie veranderde in 1804 in een vaste aanstelling als archivaris. Zijn oorspronkelijke opdracht mocht Hendrickx daarna vergeten. Als archivaris vervulde hij slechts een ondersteunende rol, waarbij hij desgevraagd opzoekingen moest verrichten en uittreksels of afschriften moest afleveren.³⁶ In heel Frankrijk werden de departementale archieven – grotendeels samengesteld uit de stukken die ‘préposés’ als Hendrickx hadden verzameld – op dat moment verwaarloosd. Volgens Olivier Guyotjeannin werd die verwaarlozing vanuit Parijs aangestuurd om de verhuizing van interessante onderdelen naar de *Archives de l'Empire* vanzelfsprekend te maken.³⁷ In het archief van het Schelddepartement kon Dupré in ieder geval zijn opdracht naar behoren vervullen.

35 De ‘trriage des titres’ in het Schelddepartement is nog niet beschreven, maar de organisatie ervan was gelijk aan deze in andere departementen, waar wel literatuur over beschikbaar is. Zie bijvoorbeeld J.M. Lemmens, ‘Archiefselectie in de Franse tijd. Het “bureau de triage des titres et papiers” in het departement van de Nedermaas 1798-1803’, *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg* 142 (2006) 253-286.

36 RAG, Archief van het archief, ‘Correspondance administrative, 1805-1815’: minuut van een brief aan de minister van Binnenlandse Zaken, 12 oktober 1807.

37 Guyotjeannin, ‘Les premières années des archives départementales’, 34-35. Zie ook Louis Bergès, ‘Les archives départementales’, in: Christian Amalvi ed., *Les lieux de l'histoire* (Parijs 2005) 98-112, aldaar 99-101.

Tegelijkertijd zorgde de verwaarlozing ervoor dat geïnteresseerde historici zich eveneens van het archief konden bedienen. Charles-Louis Diericx, die in 1808 een eerste werk over de geschiedenis van Gent had gepubliceerd, bewaarde in zijn woning ongeveer zeshonderd oorkonden uit het departementaal archief. Later beweerde Diericx dat hij deze had meegenomen om ze te behoeden voor een verhuizing naar Parijs (of het hier gaat om Dupré’s missie, is onduidelijk), maar Hye-Schoutheer geloofde hem niet. Hij meende dat Diericx zich het archief enkel in zijn eigen belang had toegeëigend, zoals hij dat ook aan het einde van de achttiende eeuw had gedaan met archiefstukken uit het stadhuis. Volgens Hye-Schoutheer was het stadsarchief indertijd ‘à la merci du premier venu’ geweest.³⁸ Zijn bezorgdheid was waarschijnlijk oprecht, maar werd eveneens ingegeven door zijn eigen archivalische aspiraties.

Uiteindelijk bleef de reis van Dupré zonder gevolg. In het almaar verzwakende Frankrijk was de bouw van het *Palais des Archives* geen prioriteit. Toen in februari 1815 de bouwwerken definitief werden stilgelegd, waren deze nauwelijks van start gegaan. De grootschalige archiefzendingen uit de geannexeerde gebieden liepen daarenboven geenszins gesmeerd.³⁹ In de ‘verenigde departementen’ vertrok alleen vanuit Bergen een deel van de Henegouwse oorkondenschat naar Parijs. Dat was het werk van René Tourlet, die in de Noordelijke Nederlanden stukken voor de *Archives de l'Empire*

38 Aangehaald in Timo Van Havere, *De droom van een archivaris. De uitbouw van het Gentse stadsarchief en zijn collectie (1800-1930)* (Gent 2015) 19.

39 Donato, ‘Des hommes et des chartes’, 96.

Toen deze postkaart van de Wetstraat in Brussel werd gemaakt, was het Rekenkamergebouw dat de rechterzijde van de kaart inneemt al volledig opgegaan in de aanpalende complexen. Ook het Rijksarchief, dat er tot 1822 was gehuisvest, had steeds de ruimte moeten delen met andere overheidsdiensten. Niet alleen plaatsgebrek, maar ook de verwaarlozing van het gebouw bemoeilijkten een goede werking van de archiefinstelling.

Gent, Universiteitsbibliotheek, BRKZ.TOPO.964.A.07.

had geselecteerd. Deze ‘commissaire’ was ook in Bergen gepasseerd, aangetrokken door de oorkonden met betrekking tot de Noordelijke Nederlanden.⁴⁰ Na de val van het keizerrijk kwamen deze stukken terug naar Bergen, waar – zoals al werd – vermeld Rijksarchivaris Van Wijn ze in november 1816 aantrof.

⁴⁰ Léopold Devillers, *Cartulaire des comtes de Hainaut, de l'avènement de Guillaume II à la mort de Jacqueline de Bavière VI* (Brussel 1896) XIV-XV. Over de missie van Tourlet, zie Jan H. Kompagnie, ‘De vroegste huisvesting en personele bezetting van het (Algemeen) Rijksarchief 1802-1854’, *Nederlands Archievenblad* 89 (1985) 303-336, aldaar 314-315.

Brussel, hoofdstad met Rijksarchief

Tussen de archiefreizen van Dupré en van Van Wijn verstreken nog geen vier jaar. In die korte periode viel wel het keizerrijk van Napoleon, werden de Zuidelijke Nederlanden van Frankrijk losgeweekt en kwam het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden tot stand. Aan het begin van dit artikel werd aangehaald dat als een gevolg van die twee regimewisselingen het departementaal archief in Brussel werd opgewaardeerd tot een nationaal depot. Dit was geenszins een rechtlijnige evolutie, aangezien de oriëntatie van de archiefinstelling tweemaal veranderde, zoals blijkt uit de carrière van Pierre-Jean L’Ortye,

'sekretaris archivist bij het depot van Rijks Archieven te Brussel'.

Vanaf 1769 vervulde L'Ortye allerlei functies in de Zuid-Nederlandse overheidsinstellingen. Bij de verovering door de Franse revolutionaire legers in 1794 vluchtte hij met de rest van de overheid naar het buitenland. L'Ortye keerde een paar jaar later terug, maar pas na 1814 vervulde hij weer een publieke functie. Eerst werd hij 'secrétaire général' bij de Administratieraad die België voorlopig moest besturen. Na de machtsovername door prins Willem Frederik van Oranje-Nassau werd L'Ortye in augustus 1814 aangesteld als 'secrétaire archiviste du gouvernement', waarbij dat 'archiviste' sloeg op zijn rol als beheerder van de documenten van het nieuwe bestuur. In november van datzelfde jaar werd hij echter ook belast met 'la garde, inspection et direction du dépôt général des anciennes archives qui se trouvent dans le local de la ci-devant Chambre des Comptes à Bruxelles', oftewel het archief van het Dijledepartement.⁴¹

L'Ortye kreeg de leiding over een archiefdepot dat al tien jaar een behoorlijk stabiele organisatie kende.⁴² De taken van drie personeelsleden waren vastgelegd in een reglement van de prefect van het Dijledepartement van 20 november 1806. Volgens dat reglement betaalde de *Administration de l'Enregistrement et des Domaines* twee derde van de personeels- en

werkingskosten. In het archief was immers informatie te vinden over nationale domeinen die voor de overheid verborgen werden gehouden.⁴³ Door L'Ortye in november 1814 aan het hoofd van het depot te plaatsen, moest het waarschijnlijk mogelijk worden om de stukken voor het volledige bestuur bruikbaar te maken. Philipp Müller heeft getoond hoe op hetzelfde moment in Beieren de uitbouw van een moderne staat zich ook uitte in een reorganisatie van het staatsarchief.⁴⁴ Zover kwam het in Brussel niet. Daarvoor werd de tijdelijke regering te snel alweer vervangen.

Toen koning Willem I in het najaar van 1815 een einde maakte aan het aparte bestuur in het zuiden van het Verenigd Koninkrijk, verloor L'Ortye zijn plaats dicht bij het centrum van de macht.⁴⁵ Hij bleef zijn titel van 'sekretaris archivist' behouden, maar hij was enkel nog maar een bewaarder van documenten van verdwenen overheden. Het Koninklijk Besluit van 19 december 1815 bestendigde het historisch karakter van het archief door het de bevoegdheid te maken van de commissaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en door het gelijk te stellen met het Rijksarchief in Den Haag. Die laatste archiefinstelling was in maart 1814 ingericht als bewaarplaats van de

41 Timo Van Havere, 'Het belang van "1814" in de Belgische archiefgeschiedenis', *Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis. Handelingen* 71 (2017) 99-113, aldaar 103-104. Zie ook Inge Schoups, 'P.J.M. L'Ortye, Rijksarchivaris te Brussel, 1814-1831. Een vergeten figuur', in: *Album Carlos Wyffels. Aangeboden door zijn wetenschappelijke medewerkers* (Brussel 1987) 403-412.

42 Van Havere, 'Het belang van "1814"', 113.

43 Vorst, Rijksarchief te Brussel, T 53, nr. 73: brief van de prefect van het Dijledepartement, 20 november 1806.

44 Müller, 'Using the archive', 31-32.

45 NA, 2.02.01, nr. 611: brief van Pierre-Jean L'Ortye, 12 oktober 1815; Inge Schoups, *Inventaris van het archief van de Geheime Raad (1814-1815)* (Brussel 1995) 7-8.

overheidsarchieven ouder dan 1795.⁴⁶ Zoals Michel Duchein al opmerkte, was de kloof tussen een dergelijk depot en het eigentijdse bestuur meestal erg diep.⁴⁷ Pas vanaf de jaren 1850 werden bijvoorbeeld de Nederlandse overheidsarchieven uit de jaren 1795-1813 aan het Haagse Rijksarchief overgemaakt.⁴⁸

Als Rijksarchivaris genoot Van Wijn een zekere autoriteit over het hele land. Zijn verzamelopdracht strekte zich namelijk uit over de archieven die zich al in Den Haag bevonden en over de stukken 'welke nog van elders moeten verzameld worden'.⁴⁹ Die vage omschrijving, opgesteld vóór de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, hield niet in dat de inhoud van het Brusselse archiefdepot naar Den Haag moest worden overgebracht. Wel kreeg Van Wijn de vraag zich te buigen over de organisatie van het archief in Brussel. In 1804 en 1805 had hij dit depot bezocht op zoek naar bronnen voor het Nederlandse verleden, zoals dat zijn taak was geweest als 'archivarius' van de Bataafse Republiek.⁵⁰ Met die ervaring was het niet moeilijk om een advies te geven. Van Wijn was ervan overtuigd dat het slechts ging om een Brabants archief. Daarom stelde hij in juli 1816 voor om

L'Ortye te vervangen door een 'provinciaal archivarius van Braband', die onder toezicht van de Rijksarchivaris zou staan.⁵¹

Dat het voor Van Wijn niet duidelijk was dat het Brusselse depot de archieven van de centrale overheidsinstellingen van de Zuidelijke Nederlanden bevatte, is opmerkelijk. Toch valt zijn advies best te begrijpen. Niet enkel het archief in Brussel maar ook de provinciearchieven in Luik, Bergen en Gent kregen in de jaren 1810 een nationale status. Zij werden 's *Ryks archieven in de Provinciën*, die in 1819 net als het Brusselse Rijksarchief de verantwoordelijkheid werden van de minister van Publiek Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën.⁵² Luik, Bergen en Gent werden op die manier erkend als vroegere hoofdstad van respectievelijk het prinsbisdom Luik, het graafschap Henegouwen en het graafschap Vlaanderen. Hield het archief in Brussel misschien enkel verband met het hertogdom Brabant?

Een paar weken na zijn eerste rapport gaf Van Wijn een ander antwoord op die vraag. In een nieuw advies pleitte hij voor de aanstelling van een 'archivarius der Zuidelyke Provintien van het Ryk', die onder zijn leiding zou vallen. Daarnaast leek het hem goed om een 'archivarius der Noorderlyke Provintien' te benoemen. J.C. de Jonge, de substituut-archivaris die Van Wijn in 1831 opvolgde, was volgens hem de geknipte man voor die functie. Wat de zuidelijke provincies betrof, was hem een naam gesuggereerd: Pierre Lammens. In september 1815 was die bibliofiel naar Parijs gestuurd om daar met succes weggevoerde kunst- en archiefstukken terug te

46 Thomassen, 'De nationale collecties en het amalgaam der charters', 71.

47 Michel Duchein, 'European archives in an era of change. The history of European archives and the development of the archival profession in Europe', *American Archivist* 55 (1992) 14-25, aldaar 18.

48 R. Fruin, *De gestie van Dr. R.C. Bakhuizen van den Brink als archivaris des Rijks 1854-1865 hoofdzakelijk uit zijne ambtelijke correspondentie toegelicht* (Den Haag 1926) passim.

49 Aangehaald in Ketelaar, 'Archieven: munimenta en monumenta', 99.

50 Van Kalmthout, 'Hendrik van Wijn', 255-257 en de referenties aldaar.

51 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Archiven te Brussel'): rapport van Hendrik van Wijn, 27 juli 1816.

52 NA, 2.04.01, nr. 4071 (28 februari 1819, nr. 326).

halen.⁵³ De uitstraling die Lammens daarmee verworven had, gecombineerd met zijn historische kennis en vaardigheden, leek hem erg geschikt te maken om het Zuid-Nederlandse archiefwezen te leiden. Met een inspectiereis wilde Van Wijn zich daar wel nog van vergewissen.

Wat de Rijksarchivaris en de commissaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen niet wisten, was dat er in Brussel intussen ook werd gewerkt aan een reorganisatie van het archief. Charles Vanderfosse, 'directeur der Domeinen in de provincie Zuid Brabant', kreeg met het Koninklijk Besluit van 26 juni 1816 de opdracht een nauwkeurig onderzoek uit te voeren naar de 'registers der dominiële eigendommen en goederen' van voormalige religieuze instellingen.⁵⁴ In plaats van daarvoor een overeenkomst te sluiten met de overheid achter het Brusselse archiefdepot, zoals zijn Franse voorgangers dat hadden gedaan, beschouwde hij zichzelf als de nieuwe beheerder ervan. Vanderfosse omschreef zichzelf prompt als 'directeur du Bureau des Archives générales des Provinces méridionales'. Slechts na protest van commissaris-generaal Repelaer van Driel erkende hij in maart 1817 dat het archief voor hem maar

voor de duur van zijn onderzoek van belang was.⁵⁵

In maart 1817 lag Van Wijn ziek in bed, na een lange reis door de zuidelijke provincies.⁵⁶ Tijdens zijn doortocht in Brussel had hij over de pretenties van Vanderfosse gehoord, maar de Rijksarchivaris besefte niet dat dit een actuele zaak was.⁵⁷ Toch was het waarschijnlijk daarom dat zijn laatste aanbeveling over de aanstelling van Lammens zonder gevolg bleef.⁵⁸ Lammens werd vervolgens bibliothecaris van de nieuwe Gentse universiteit.⁵⁹ Het Koninklijk Besluit van 31 januari 1818 bekrachtigde de bestaande organisatie van het archief in Brussel. De koning bepaalde dat Vanderfosse 'de gewone werkzaamheden van den Secretaris L'Ortije en van zyne onderhoorigen' niet mocht hinderen.⁶⁰

Voor Van Wijn maakte het ongetwijfeld niet uit dat er niets veranderde in het Rijksarchief. Een ander verwezenlijking stemde hem immers uiterst tevreden: hij was erin geslaagd de 'Hollandse' stukken uit de oorkondenschat van Henegouwen

53 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Archiven te Brussel'): brief van Hendrik van Wijn, 15 augustus 1816. Over de missie van Lammens, zie Claudine Lemaire en Marguerite Debae, 'De Koninklijke Bibliotheek, historische schets 1559-1837', in: *Koninklijke Bibliotheek. Liber Memorialis 1559-1969* (Brussel 1969) 58-62.

54 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Archiven te Brussel'): kopie van het Koninklijk Besluit van 26 juni 1816, nr. 100, als bijlage bij een brief van C.A. Fannius Scholten, 23 augustus 1816. Zie ook François Antoine, *La vente des biens nationaux dans le département de la Dyle* (Brussel 1997) 313-315.

55 NA, 2.04.01, nr. 4075 (3 mei 1819, nr. 679/303): brief van Charles Vanderfosse, 26 maart 1817.

56 Timo Van Havere, 'Van Wijn in het Zuiden. Het ontstaan van een 'Belgisch' archiefwezen', *Archievenblad* 123,5 (2019) 20-23.

57 NA, 1.13.20, nr. 233.

58 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Inspectie van den Rijksarchivarius'): brief van Hendrik van Wijn, 7 februari 1817.

59 Albert Derolez, 'In the shadow of Van Hulthem. Pierre Lammens and his collection of medieval manuscripts', in: Annie De Coster en Claude Sorgeloos m.m.v. Marcus de Schepper ed., *Bibliophilie et reliures. Mélanges offerts à Michel Wittock* (Brussel 2006) 203-215, aldaar 207.

60 Aangehaald in Van Havere, 'Het belang van "1814"', 106. Zie ook Lucienne Van Meerbeeck, *Administration de l'Enregistrement et des Domaines. Première partie (nos. 1-916) (1793-1868)* (Brussel 2001) 19-21.

Deze akte van schuldbekentenis uit 1277 was een van de stukken die Van Wijn in 1817 uit het provinciaal archief van Henegouwen weghaalde, zoals blijkt uit de aantekening 'Ex Heneg.' op de achterzijde. Bij de verhuizing beschermde de Rijksarchivaris de kwetsbare zegels door ze met watten te omwikkelen. De zegelkunde was volgens hem dan ook 'eene aparte en zeer gewigtige tak' van de diplomatiek.

Den Haag, Nationaal Archief, 3.01.01, nr. 407

de – 'gouden appels', zoals hij ze noemde – thuis te brengen.⁶¹ Waarschijnlijk voelde hij er voor de rest weinig voor om zich in te laten met de archieven in de zuidelijke provincies; de man vierde in 1817 trouwens al zijn zevenzeventigste verjaardag. Ook de overheid toonde opmerkelijk weinig initiatief. De verhouding tussen de

Rijksarchieven in de twee hoofdsteden werd nooit bepaald. Het Brusselse archief moest bovendien in 1822 verhuizen naar een erg ongeschikt lokaal. Het negatieve beeld dat later over deze periode werd geschetst, lijkt dan ook niet volledig onterecht.⁶²

61 Yvonne Bos-Rops, 'De emoties van Hendrik van Wijn', *Archievenblad* 106.7 (2002) 32-37, aldaar 35-37.

62 Zie voetnoot 11.

De geschiedenis van Hye-Schoutheer en Diericx

Wat zou er gebeurd zijn als Lammens wel was aangesteld? Een archivaris voor de Zuid-Nederlandse provincies had vanuit Brussel het lokale en provinciale archiefwezen kunnen aansturen en op die manier een nationaal archiefbeleid ten uitvoer kunnen brengen. In plaats daarvan verzandde dat archiefbeleid in de tegenstellingen tussen de financiële drijfveren van Vanderfosse, de bestuurlijke opvattingen van L'Ortye en de historiografische ideeën van Van Wijn.

Het gebrek aan daadkracht bij de overheid lijkt een gunstige invloed te hebben gehad op de ambities van historici als François Hye-Schoutheer. Een paar dagen vóór het Verdrag van Parijs in mei 1814 de Zuidelijke Nederlanden weer onafhankelijk maakte, stuurde Hye-Schoutheer al een uitgebreid verzoekschrift naar de burgemeester van Gent om zich als de ideale archivaris te presenteren.⁶³ Een maand later richtte hij zich ook tot de gouverneur-generaal van België. Hye-Schoutheer kende geen succes. Volgens de burgemeester was er geen enkel archief in België dat beter geordend was en beter verzorgd werd.⁶⁴

Hye-Schoutheer liet zich niet afschrikken door de negatieve houding van het stadsbestuur. Via de Amsterdamse hoogleraar David Jacob van Lennep kwam hij in contact met A.R. Falck, die op dat

moment Secretaris van Staat was.⁶⁵ Toen Falck in september 1814 in Gent was, had hij een lang onderhoud met Hye-Schoutheer over het archiefwezen. Hye-Schoutheer verliet dat gesprek met de indruk dat Falck de bewaring van archieven ter harte nam, zodat hij op zijn bijstand hoopte.⁶⁶ Toen Benoît-Joseph Holvoet als lid van de Geheime Raad in april 1815 werd aangesteld om de Leie- en Scheldedepartementen te inspecteren, sprak Hye-Schoutheer waarschijnlijk ook met hem over de kwestie. Holvoet stuurde de koning namelijk een rapport over de noodzaak orde te brengen in het Gentse stadsarchief.⁶⁷ Willem I gaf de opdracht om dit rapport voor te leggen aan het stadsbestuur, omdat het de gemeenteraad was die een archivaris moest aanstellen en het nodige geld daarvoor moest vrijmaken.⁶⁸ Dat bleef een hinderpaal.

Ook Van Wijn werd bij zijn bezoek aan Gent in oktober 1816 door Hye-Schoutheer benaderd. Hye-Schoutheer vestigde veel hoop op de plannen van de Rijksarchivaris – het was hij die Van Wijn als ‘restaurateur’ inhaalde.⁶⁹ Van Wijn leek niet teleur te stellen. In een brief aan de commissaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen stelde de

63 Gent, Stadsarchief, Archief van het archief, nr. 460: brief van F.J.P. Hye-Schoutheer, 24 mei 1814.

64 ARA, I 387, nr. 266: brief van de burgemeester van Gent aan de intendant van het Scheldedepartement, 30 juli 1814, als bijlage bij een brief van de intendant van het Scheldedepartement, 6 augustus 1814.

65 Marita Mathijssen, ‘Een vriendschap in het Verenigd Koninkrijk’, *de lage landen*, 22 mei 2019, <https://www.de-lage-landen.com/article/een-vriendschap-in-het-verenigd-koninkrijk> (geraadpleegd op 28 juni 2019).

66 RAK, 925, nr. 506/7: brief van F.J.P. Hye-Schoutheer, 17 september 1814.

67 Schoups, *Inventaris van het archief van de Geheime Raad*, 9. Holvoets rapport is enkel bekend uit de correspondentie van de commissaris-generaal van Binnenlandse Zaken; zie voetnoot 68.

68 ARA, I 387, nr. 304: brief van de Secretaris van Staat, 3 mei 1815.

69 Zie voetnoot 17.

Rijksarchivaris dat de bewaring van stadsarchieven het best kon worden verzekerd door stadsarchivarissen aan te stellen of, wat hem beter leek, door de stadssecretarissen met het beheer ervan te belasten. Van Wijn, die ook Brugge had bezocht, had daar Pierre-Jacques Scourion ontmoet. Die stadssecretaris met een passie voor het plaatselijke verleden leek hem als archiefbewaarder erg geschikt. Ook de 'goede hoedanigheden' van Hye-Schoutheer liet Van Wijn niet onvermeld.⁷⁰

In 1817 werd Gent de enige stad in het zuidelijk deel van het land met twee stadssecretarissen, waarbij Hye-Schoutheer de tweede plaats kreeg toebedeeld.⁷¹ Het stadsbestuur maakte hem daarna expliciet verantwoordelijk voor het stadsarchief, zodat hij veelal wordt beschouwd als de eerste Gentse stadsarchivaris.⁷² In die benoeming speelde Van Wijn ten slotte geen rol.⁷³ Hye-Schoutheer had zijn nieuwe functie eerder te danken aan de minister van Binnenlandse Zaken, Patrice de Coninck, die hem als gouverneur van Oost-Vlaanderen had leren kennen en waarden.⁷⁴

De benoeming van Hye-Schoutheer droeg de goedkeuring van Charles-Louis Diericx weg. Diericx, die vanaf 1814 elk

jaar een nieuw boekdeel over de Gentse geschiedenis afwerkte, publiceerde in 1817 net oude inventarissen van de stedelijke oorkondenschat. In een inderhaast toegevoegde slotalinea drukte hij de hoop uit dat Hye-Schoutheer die 'authentieke documenten' beter zou ontsluiten.⁷⁵ Oorkonden speelden dan ook een belangrijke rol in de geschiedschrijving van Diericx, aangezien volgens hem enkel door het gebruik van dergelijke bronnen een geschiedenis interessant en leerrijk kon zijn. Dat was overigens een weinig nieuwe opvatting, zoals Diericx zelf duidelijk maakte door te verwijzen naar verschillende omvangrijke oorkondenboeken die sinds de zeventiende eeuw waren verschenen. Niettemin achtte hij het nodig om historici ertoe aan te zetten met vernieuwde ijver archiefonderzoek te verrichten.⁷⁶

Waarschijnlijk was het Diericx, als lid van de Provinciale Staten van Oost-Vlaanderen, die ervoor zorgde dat de provinciegriffier in 1818 in zijn overzicht van de toestand van de provincie schreef dat het provinciaal archief in chaos verkeerde. Volgens de griffier was het hoog tijd om 'un homme intelligent et patient' aan te stellen, die naar schatting drie jaar nodig zou hebben om de stukken te rangschikken. Daarbij kon dan meteen ook een strenge selectie worden toegepast, want de helft van de stukken verdiende het niet om bewaard te blijven. De andere helft was daarentegen waardevol voor een groot aantal families én voor de geschiedenis van het

70 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Inspectie van den Rijksarchivarius'): brief van Hendrik van Wijn, 14 november 1816.

71 J. van Lennep, *Het leven van Mr. D. J. van Lennep. 1774-1853. Beschreven in verband met zijn tijd, toegelicht uit zijn gedichten en vermeerderd met ongedrukte brieven en bescheiden II* (2^e uitgave; Amsterdam 1865) 106-107 en 116.

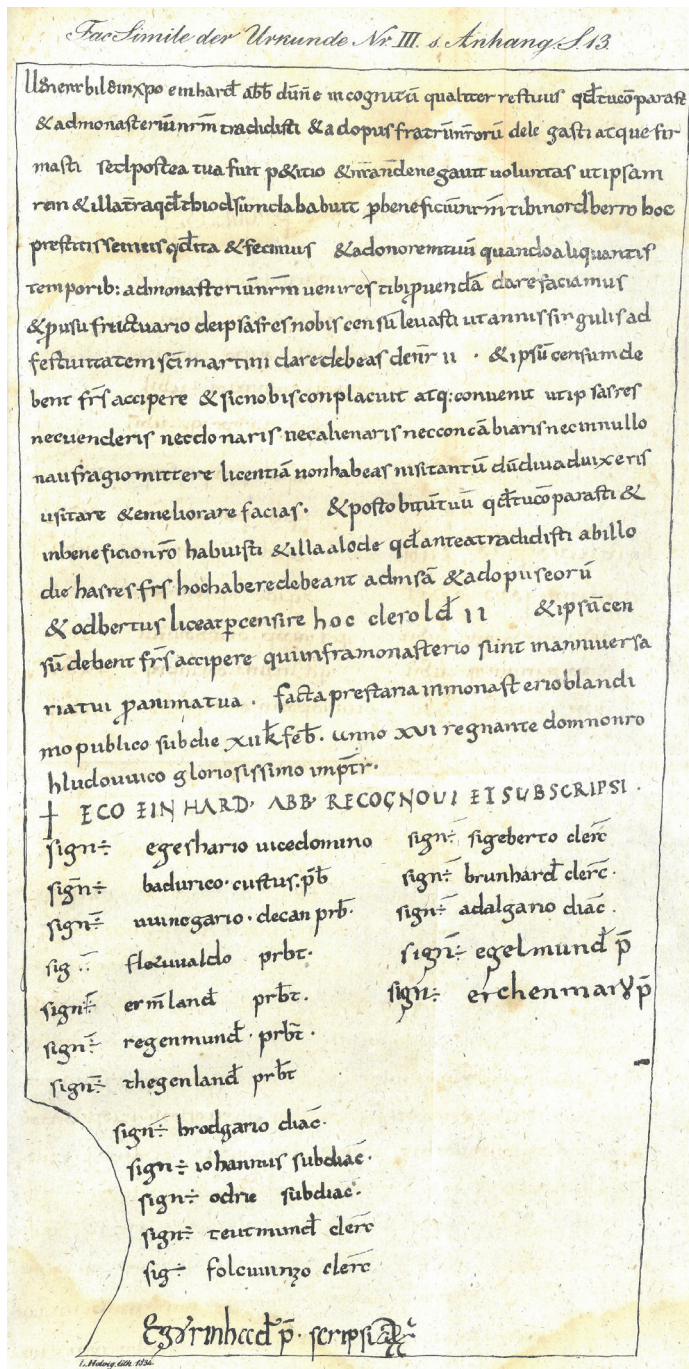
72 Van Havere, *De droom van een archivaris*, 33.

73 Van Havere, 'Het belang van "1814"', 109.

74 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Archives des provinces meridionales'): brief van P.C.G. de Coninck, 21 februari 1816; RAG, FM69, nr. 440: klad van brieven aan P.C.G. de Coninck, 10 mei en 17 juni 1817.

75 C.-L. Diericx, *Mémoires sur les lois, les coutumes et les privilèges des Gantois, depuis l'institution de leur commune jusqu'à la révolution de l'an 1540 I* (Gent 1817) 472. Zie ook Van Havere, *De droom van een archivaris*, 56.

76 Diericx, *Mémoires sur les lois, les coutumes et les privilèges des Gantois I*, 'Préface'.

Hoewel Charles-Louis Dierix in zijn publicaties anders liet uitschijnen, bewaarde hij onder andere een negende-eeuwse oorkonde van Einhard, abt van de Gentse Sint-Pietersabdij, bij hem thuis. Hij plaatste het oeroude document vooraan in zijn oorkondenatlas. Pas na zijn overlijden in 1822 keerden alle stukken terug naar het provinciaal archief van Oost-Vlaanderen. In 1834, toen deze facsimile van de oorkonde werd gemaakt, was zijn atlas alweer uit elkaar gehaald.

Afkomstig uit Leopold August Warnkönig, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305 I* (Tübingen 1835)

land en de provincie.⁷⁷ Een vierkoppige commissie kreeg meteen de opdracht een rapport op te stellen over het te verrichten archiefwerk.

Als lid van de commissie drukte Diericx zijn stempel op het rapport. Terwijl over de behandeling van de 'registers en papieren' uit het archief nauwelijks advies werd gegeven, zozegzegd omdat het onmogelijk leek algemene richtlijnen op te stellen voor het ordenen ervan, werd de manier waarop een inventaris van de oorkonden moest worden samengesteld wel nauwgezet behandeld. Diericx liet het zelfs niet na te verwijzen naar de zeshonderd stukken uit het archief die hij 'door zekere omstandigheden' thuis bewaarde. De bijzonderste oorkonden had hij geordend in een soort van atlas, die 'probablement le plus rare et le plus curieux monument diplomatique du royaume' vormde.⁷⁸ Het provinciebestuur moest bijgevolg niet twijfelen aan het uitzonderlijk historisch belang van het archief.

Waarom het Oost-Vlaamse archiefplan vervolgens niet werd doorgevoerd, is onduidelijk. In mei 1819 liet minister van Publiek Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën Falck weten dat hij geneigd was aan de koning te adviseren het voorstel goed te keuren.⁷⁹ Dat hij dergelijke archiefprojecten werkelijk gunstig gezind was, bleek twee jaar later, toen het provinciebestuur van Antwerpen een tijdelijke kracht wilde

aanwerven om zijn archief te ordenen. Falck had daar geen bezwaar tegen, al vond hij de vergoeding van 1500 frank veel te hoog, 'vooral vergeleken met de gepresumeerde waarde der archieven'.⁸⁰ Voor het Oost-Vlaamse archief werd zulk voorbehoud niet gemaakt. De minister vroeg alleen maar om meer informatie over de verwachte duur van de werkzaamheden en de persoon die daarmee belast zou worden. Een antwoord lijkt hij nooit te hebben ontvangen: slaagde het provinciebestuur er misschien niet in een geschikte kandidaat te vinden?

De zoektocht naar geschikt archiefpersoneel was niet evident. Makkelijker was het als geïnteresseerden zichzelf aanboden, zoals Hye-Schoutheer dat had gedaan. Ook twee van zijn lettervrienden vroegen zelf om een aanstelling tot stadsarchivaris. Zij kwamen niet dezelfde obstakels als Hye-Schoutheer tegen. Voor Jacques Goethals-Vercruysse volstond het om te bevestigen dat er in Kortrijk documenten werden bewaard die van groot belang waren 'voor de families, maar ook voor de kunsten en wetenschappen, de geschiedenis en de statistiek van Vlaanderen, en vooral van de stad en kastelnij Kortrijk'.⁸¹ Commissaris-generaal Repelaer van Driel zag hierin genoeg reden om de gouverneur van West-Vlaanderen in maart 1818 op te dragen Goethals-Vercruysse in dat stadsarchief te plaatsen. De aanstelling van Jan-Jacques Lambin als stadsarchivaris van Ieper volgde een jaar later.⁸² Het 'herstel' van de archieven leek eindelijk begonnen.

77 I. van Toers, 'Exposé de la situation de la Flandre orientale', *Mémorial administratif de la Flandre orientale*, 3 (1818) 273-274; NA, 2.04.01, nr. 4076 (15 mei 1819, nr. 758); RAG, PV3, nr. 465/19.

78 RAG, PV3, nr. 465/12: rapport van de 'commission établie pour suggérer les moyens propres à conserver les archives et les classer convenablement', 23 juli 1818.

79 RAG, PV3, nr. 465/19: brief van A.R. Falck, 15 mei 1819.

80 NA, 2.04.01, nr. 4147 (17 januari 1823, nr. 108): brief van de gouverneur van Antwerpen, 17 november 1821.

81 NA, 2.04.01, nr. 4037 ('Archiven te St Hubert'): brief van de gouverneur van West-Vlaanderen, 2 maart 1818.

82 Timo Van Havere, 'Jacques Goethals-Vercruysse en het stadsarchief van Kortrijk: een vergeten geschiedenis', *De Leiegouw* 60 (2018) 35-55.

De jaren 1810, een verloren tijd?

Anderhalf jaar na zijn benoeming was Hye-Schoutheer er nog niet eens in geslaagd een voet in het stadsarchief te zetten. Zijn andere plichten als stadssecretaris eisten te veel tijd op.⁸³ In Kortrijk verdween Goethals-Vercruysse ondertussen in stilte uit het archief. Scourion beperkte zich dan weer tot het maken van duizenden aantekeningen uit het Brugse stadsarchief. Enkel Lambin slaagde erin het Ieperse archief te ontsluiten. Hij presenteerde later zijn eigen werk dan ook maar al te graag als voorbeeld voor andere archivariissen.⁸⁴

In het Brusselse Rijksarchief werd na het gemiste momentum van 1816 tien jaar lang haast geen verandering meer doorgevoerd. Van 'sekretaris archivist' L'Ortye kon niet veel actie worden verwacht. Naast het archief had hij nog een andere baan, die in tegenstelling tot zijn archiefpositie wel bezoldigd was. Op aansporing door de Rijksarchivaris hoefde evenmin te worden gerekend. Van Wijn, geboren in 1740, werd meer en meer het slachtoffer van ouderdomskwalen. Vanaf 1824 tot aan zijn overlijden in 1831 verscheen hij zelfs niet meer in het Rijksarchief van Den Haag.⁸⁵

Door het gebrek aan realisaties in de Zuid-Nederlandse archieven tijdens de

jaren 1810 bleef die periode tot dusver grotendeels onderbelicht. Dit was echter het moment waarop de 'Archieven (met een hoofdletter) de verantwoordelijkheid voor het beheer van de archieven (met een kleine letter) op zich [namen]'; zoals Eric Ketelaar het omschrijft: vele archiefstukken waren na het einde van het ancien régime enkel nog 'historische objecten', die in nieuwe instellingen werden bewaard.⁸⁶ Het restauratiebewind van Willem I had van de oude archieven kunnen gebruikmaken om aan te tonen dat de jonge staat geworteld was in de geschiedenis, zoals dat in andere landen gebeurde. Daarbij had bijvoorbeeld de Bourgondische periode een bijzondere rol kunnen spelen, aangezien toen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden ook verenigd waren, maar de beperkte interesse van enkele historici voor dat tijdvak werd niet aangemoedigd.⁸⁷

Met name het geheel van 's *Ryks archieven in de Provinciën* had een voornaam rol kunnen spelen in de unificatiepolitiek. Al vanaf 1819 verdween echter het onderscheid tussen deze provinciale Rijksarchieven, waar het archiefpersoneel door de nationale overheid werd betaald, en de andere provinciale archieven. Toen in 1825 het Luikse depot een nieuw reglement kreeg toegekend, werd dit wel omgedoopt tot *Archives royales. Dépôt de Liège*, maar die naam moest vooral het belang van het depot benadrukken. Enkel het provinciebestuur bepaalde namelijk de werking ervan. Pas een jaar later werd de verplichting toegevoegd om de minister van Binnenlandse Zaken – sinds 1824

83 Amsterdam, Stadsarchief, 238, nr. 139: brief van F.J.P. Hye-Schoutheer, 31 januari 1819.

84 Bijvoorbeeld in [Jan-Jacques] Lambin, 'Revue succincte de quelques comptes de la ville d'Ypres des 13.e, 14.e et 15.e siècles', *Messenger des Sciences et des Arts de la Belgique, ou Nouvelles Archives historiques, littéraires et scientifiques* 4 (1836) 181-192, aldaar 192.

85 Yvonne Bos-Rops, 'Hendrik van Wijn (1740-1831). Pionier van het archiefwezen', *De Nederlandsche Leeuw* 119 (2002) 227-234, aldaar 234.

86 Ketelaar, 'Archieven: munimenta en monumenta', 98.

87 Blaas, 'Het karakter van het vaderland', 385.

verantwoordelijk voor het archiefwezen – jaarlijks een verslag te bezorgen over de toestand van het archief.⁸⁸

Liet de overheid misschien doelbewust na om zich al te verregaand met de provinciale en stedelijke archieven in te laten? Volgens Eveline Koolhaas-Grosfeld was het mogelijk uit behoedzaamheid dat door Frankrijk teruggegeven schilderijen van Peter Paul Rubens niet in een centrale collectie in Brussel werden gehouden, maar in 1815 naar Antwerpen doorreisden. De Antwerpse tevredenheid over die thuiskomst was groot, wat de vaderlandslievende gevoelens in die stad aanwakkerde.⁸⁹ Wat het archiefwezen betreft, lijkt de Nederlandse overheid zich eerder terughoudend te hebben opgesteld omdat niet werd beseft wat voor een krachtig instrument dat wel had kunnen zijn.⁹⁰ Niet alleen werd de centrale archiefbewaarplaats die het Rijksarchief in Brussel al was niet verder uitgebouwd, ook bleef de positie van stadssecretaris-archivaris die Hye-Schoutheer bekleedde, een unicum.

Dankzij de prijsvraag van 23 december 1826 over een nieuwe vaderlandse geschiedenis intensifieerde de overheid uiteindelijk haar archiefactiviteit. Om historici aan te zetten tot onderzoek naar het nationale verleden werden in 1829 alle Rijks-, provincie- en stadsarchieven voor hen opengesteld.⁹¹ De bewaring en ontsluiting van de archieven in het noorden

leek voorlopig te kunnen volstaan, zodat enkel in het zuiden naar verbetering werd gestreefd.⁹² Willem I trok daarvoor echter geen geld uit, zodat – zoals voorheen – vooral op de plaatselijke zin voor initiatief moest worden gesteund. Sindsdien waren archivariissen bij voorkeur historici die onderlegd waren in paleografie en diplomatiek en vertrouwd waren met verschillende talen.⁹³ Op die manier was de basis gelegd voor de archiefzucht die de Belgische historiografie na de onafhankelijkheid tekende.

Over de auteur

Timo Van Havere is verbonden aan de onderzoeksgroep Cultuurgeschiedenis vanaf 1750 (KU Leuven). In zijn doctoraatsonderzoek bestudeert hij de geschiedenis van de organisatie, het gebruik, de beleving en de representatie van archieven in België tussen 1814 en 1914.

E-mail: timo.vanhavere@kuleuven.be

90 Matthias Meirlaen kwam tot een gelijkaardige conclusie voor het geschiedenisonderwijs: Matthias Meirlaen, *Revoluties in de klas. Secundair geschiedenisonderwijs in de Zuidelijke Nederlanden, 1750-1850* (Leuven 2014) 301-306.

91 A.E.M. Ribberink, 'De overheid opent haar archieven 1766-1829', *Nederlands Archiefblad* 84 (1980) 440-451, aldaar 448-449.

92 John Van Zuijlen, 'De betrokkenheid van J.C. de Jonge bij de "prijsvraag van 1826"', *Kleio. Tijdschrift van de Vereniging van Leraren Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (V.G.N.)* 20 (1979) 133-143, aldaar 134-135.

93 De typering is ontleend aan Claude Bruneel, 'De la maîtrise des sciences auxiliaires traditionnelles à l'appréciation des "titres et mérites scientifiques": les critères de recrutement des archivistes de l'Etat aux XIXe et XXe siècles', in: Eddy Put en Chantal Vancoppenolle ed., *Archiefambacht tussen geschiedenisbedrijf en erfgoedwinkel. Een balans bij het afscheid van vijf rijksarchivarissen* (Brussel 2013) 61-90, aldaar 62.

88 C. De Brouckère en F. Tielemans, 'Archives', in: *Répertoire de l'administration et du droit administratif de la Belgique* II (Brussel 1834) 281-291, aldaar 287 en 289.

89 Eveline Koolhaas-Grosfeld, 'Een reisboek, een schilderij en de oude meesters: propaganda voor het koningschap van Willem I, 1814-1816', in: Ido de Haan, Paul den Hoed en Henk te Velde (red.), *Een nieuwe staat. Het begin van het Koninkrijk der Nederlanden* (Amsterdam 2014) 43-65, aldaar 64-65.